

XIII skyrius

Nevalstybinės organizacijos ir kitos asociacijos

**dr. JUOZAS VALČIUKAS
JUTA VEČERSKYTĖ-BROSEL**

XII SKYRIAUS TURINYS

1. Asociacijų (visuomeninių organizacijų) konstitucinė samprata.	395
2. Asociacijų steigimo tvarka ir veiklos apribojimai.	399
3. Teisinės asociacijų veiklos garantijos.	401
4. Asociacijų reorganizavimas ir likvidavimas.	402

1. Asociacijų (visuomeninių organizacijų) konstitucinė samprata

Teisė laisvai vienytis į asociacijas – viena iš pagrindinių žmogaus ir piliečio teisių. Teisė vienytis į įvairias visuomenines organizacijas yra vienas iš svarbiausių atviros ir pilietinės visuomenės veikimo garantų, demokratinės valstybės piliečių saviraiškos priedų.

Teisė vienytis į asociacijas įtvirtinta įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose. Antai, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 20 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė į taikių susirinkimų ir asociacijų laisvę, draudžiama asmenis versti priklausyti kokiam nors asociacijai⁹⁰⁰. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 22 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę laisvai su kitais jungtis į asociacijas, įskaitant teisę steigti profesinę sąjungą ir stoti į ją siekiant apginti savo interesus⁹⁰¹. Analogiškos nuostatos įtvirtintos Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (11 straipsnyje⁹⁰²) ir kituose tarptautinės teisės aktuose.

Nacionaliniame teisiniame reguliavime teisė į susivienijimus yra garantuojama konstitucinio ir ordinarinio lygmens teisės aktais. Lietuvos Respublikoje teisė į susivienijimus arba asociacijų laisvė yra įtvirtinta Konstitucijos 35 straipsnyje. Ši teisė, kaip teigiama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, yra viena pagrindinių demokratinės valstybės piliečio teisių, viena iš svarbiausių pilietinio ir politinio veikimo garantijų⁹⁰³. Teisė į susivienijimus garantuoja piliečiams teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams.

Lietuvos Konstitucijos 35 straipsnio 1 ir 2 dalyse minimos sąvokos „bendrija“, „politinė partija“, „asociacija“, šio straipsnio 3 dalyje taip pat minima sąvoka „kitos politinės ir visuomeninės organizacijos“. Visi šie terminai išreiškia susivienijimų plačiąją prasme įvairovę. Savanoriškumo pagrindu steigiami susivienijimai skirti narių poreikiams politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse realizuoti. Asmenys, siekdami įgyvendinti savo teises ir interesus įvairiose gyvenimo srityse, gali jungtis į įvairius susivienijimus su sąlyga, jei jų tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams⁹⁰⁴.

Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teisė jungtis į visuomeninius susivienijimus yra plataus turinio. Ją sudaro teisė steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas; teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje; taip pat – teisė nebūti bendrijų, politinių partijų ar asociacijų nariu ir teisė išstoti iš šių susivienijimų. Konstitucinio Teismo teigimu, konstitucinė teisė į susivienijimus reiškia teisę savo valia nuspręsti priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai⁹⁰⁵.

Pabrėžtina, kad Konstitucijoje laiduojama teisė laisvai vienytis į įvairias bendrijas, politines partijas, asociacijas reiškia, kad asmuo šią konstitucinę teisę įgyvendina arba neįgyvendina tik laisva valia. Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

⁹⁰⁰ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, priimta 1948 m. gruodžio 10 d. Žmogaus teisės. Iš: *Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1991, p. 12–19.

⁹⁰¹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, priimtas 1966 m. gruodžio 19 d. Žmogaus teisės. *Ibid.*, p. 31–53.

⁹⁰² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, priimta 1950 m. lapkričio 4 d. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

⁹⁰³ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

⁹⁰⁴ Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 110-3536.

⁹⁰⁵ *Ibidem*.

Tai – konstitucinė garantija, ginanti asmenį nuo priklausymo kokiam nors susivienijimui prieš jo valią. Asmens laisva valia – pamatinis narystės įvairiose bendrijose, politinėse partijose, asociacijose principas. Šio konstitucinio principo turi būti laikomasi teisės aktuose reglamentuojant visų rūšių susivienijimų steigimą ir veiklą, narystės juose santykius neatsižvelgiant į tai, kokių teisėtų tikslų šie susivienijimai siekia⁹⁰⁶.

Piliečių teisė vienytis į politines partijas ir asociacijas (visuomenines organizacijas) siejama ne tik su laisvu jos įsteigimu, bet ir su šių organizacijų veikimo laisve. Valstybės institucijos negali varžyti ne tik asociacijų (visuomeninių organizacijų) steigimo, bet ir jų veikimo, išskyrus atvejus, kai jų veikla ar siekiai prieštarauja valstybės konstitucinės tvarkos pagrindams. Politinių partijų ir asociacijų (visuomeninių organizacijų) veiklos apribojimai Konstitucijoje suformuluoti kaip bendrasis principas, nustatantis, kad visuomeninių susivienijimų tikslai ir veikla negali būti priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucija numato keletą konkrečių politinių partijų ir asociacijų (visuomeninių organizacijų) veiklos apribojimų: 1) 44 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms draudžiama monopolizuoti masinės informacijos priemones; 2) 114 straipsnio 1 dalis nustato, kad politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą yra draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę. Pažymėtina, kad Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisės norma nedraudžia įstatymų leidėjui pačiam nustatyti ir kitų apribojimų.

Pagal Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalį, tik patys piliečiai turi teisę spręsti, kokiais tikslais ir interesais jiems jungtis į atitinkamus susivienijimus ir kokią susivienijimo formą pasirinkti. Šiame straipsnyje yra numatytas vienintelis šios teisės apribojimas – šių susivienijimų tikslai ir veikla neturi būti priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucijos 35 straipsnyje numatyti šios teisės apribojimai atitinka Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 22 straipsnio ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 11 straipsnio nuostatas, kad naudojimuisi šia teise negali būti taikomi jokie apribojimai, išskyrus tuos atvejus, kuriuos numato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje valstybės ir visuomenės saugumo interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, gyventojų sveikatai ir dorovei ar kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Tarptautinės bendruomenės pripažintos teisės nuostatos nedraudžia valstybei įvesti tam tikrų politinių teisių apribojimų asmenims, dirbantiems policijos ar saugumo tarnybose, tarnaujantiems ginkluotosiose pajėgose ir kt. Pavyzdžiui, Konstitucijos 82 straipsnio 2 dalis nustato, kad asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujosios Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios. Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje. Pagal Konstitucijos 141 straipsnį, asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Ši nuostata yra

⁹⁰⁶ *Ibidem.*

viena iš piliečių teisės vienytis į politines partijas ir visuomenines organizacijas laisvės garantijų. Vadinasi, visuomeniniai susivienijimai yra steigiami pagal savanoriškumo principą. Asmuo laisva valia turi teisę spręsti, priklausyti ar nepriklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Bet kokie veiksmai, pažeidžiantys savanoriškumo principą steigiant politines partijas ir visuomenines organizacijas, turi būti traktuojami kaip asmens konstitucinės teisės pažeidimas.

Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta norma, kad politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas. Konstitucija tokiu būdu suteikia įstatymų leidėjui teisę nustatyti organizacines teises formas, kuriomis gali būti steigiami ir veikti visuomeniniai susivienijimai, nustatyti jų organizavimo ir veiklos principus bei apribojimus, steigimo, registravimo, finansavimo ir likvidavimo tvarką. Įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalyje jam suteiktą teisę, negali priimti tokių teisės normų, kurios pažeistų šio straipsnio 1, 2 dalyje ir kituose Konstitucijos straipsniuose įtvirtintus principus ir normas. Įstatymų leidėjas negali nustatyti ir tokių teisės normų, kurios prieštarautų visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams ir normoms.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris dirbtinai arba nepagrįstai suvaržytų susivienijimų steigimo laisvę ir veiklą, nes taip būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus (asociacijų laisvė), kurios esminis elementas yra jų autonomiškumas viešosios valdžios atžvilgiu. Tik būdami autonomiški valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų atžvilgiu susivienijimai gali veiksmingai veikti kaip svarbus pilietinės visuomenės elementas, būti demokratinės valstybės piliečių saviraiškos forma ir visuomeninio aktyvumo garantas. Susivienijimų autonomiškumas viešosios valdžios atžvilgiu, be kita ko, garantuoja konstitucinę teisę savarankiškai, savo priimtais aktais (įstatais, statutais ir pan.) reglamentuoti susivienijimo vidaus tvarką⁹⁰⁷.

Susivienijimų laisvės, garantuojamos Konstitucijos 35 straipsnio, įgyvendinimo tvarką šiuo metu nustato Politinių partijų, Asociacijų, Profesinių sąjungų, Religinių bendruomenių ir bendrijų, Meno kūrėjo ir meno kūrėjų organizacijų statuso, Labdaros ir paramos fondų bei kiti įstatymai⁹⁰⁸.

Pabrėžtina, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, sąvoka *asociacija (visuomeninė organizacija)* vartojama siaurąja prasme ir neapima politinių partijų. Šiuo požiūriu asociacijos (visuomeninės organizacijos) nėra politiniai susivienijimai.

Asociacijos (visuomeninės organizacijos) – tai viešo pobūdžio pelno nesiekiantys savanoriški susivienijimai, kurių narius vienija bendri socialiniai, ekonominiai, profesiniai, kultūriniai, dvasiniai interesai arba tam tikri pomėgiai. Pagrindinis šių organizacijų tikslas – tenkinti savo narių tam tikrus interesus ir poreikius. Siekdamas šio tikslo, asociacijos (visuomeninės organizacijos) daugiau ar mažiau veikia politinės valdžios sprendimus ir taip dalyvauja valstybės valdyme. Tačiau jos nesiekia politinės valdžios ir tiesiogiai nedalyvauja ją įgyvendinant.

Akivaizdu, kad politinių partijų ir asociacijų (visuomeninių organizacijų) tikslai ski-

⁹⁰⁷ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

⁹⁰⁸ Politinių partijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 29-692, 2004, Nr. 54-1831; Asociacijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 25-745; Profesinių sąjungų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 34933; Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89-1985; Meno kūrėjo ir meno kūrėjų organizacijų statuso įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 84-2002; 2010, Nr. 1377002; Labdaros ir paramos fondų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 32-787; 2004, Nr. 7-128.

riasi. Kita vertus, žvelgiant į tam tikrus asociacijai (visuomeninei organizacijai) būdingus požymius, galima pastebėti panašumų su politinėmis partijomis. Pavyzdžiui: 1) asociacija (visuomeninė organizacija) – tai savanoriškai steigiamas susivienijimas. Vadinasi, jos susikuria laisva asmenų valia; 2) asociacija (visuomeninė organizacija) – tai savarankiškai veikiantis visuomeninis susivienijimas, turintis savivaldos teisę. Vadinasi, visuomeninė organizacija savo veiklą organizuoja laisvai ir savarankiškai pagal jos įstatuose numatytus tikslus bei uždavinius ir šiuos uždavinius sprendžia per demokratiškai išrinktus savo valdymo organus. Valstybės institucijos negali varžyti visuomeninių organizacijų veikimo, išskyrus atvejus, kai jų veikla prieštarauja Konstitucijai ir įstatymams. Visuomeninės organizacijos veikia visuomeniniais pagrindais ir neatlieka valstybės institucijų, valstybės pareigūnų ar viešųjų įstaigų funkcijų; 3) asociacija (visuomeninė organizacija) – tai nuolat veikianti organizacija. Ji vienija nuolatinius narius, kuriuos sieja bendri interesai ar pomėgiai; 4) asociacija (visuomeninė organizacija) turi juridinio asmens teises. Vadinasi, asociacijos (visuomeninės organizacijos) veikia pagal savo įstatus, turi aiškiai apibrėžtą organizacinę struktūrą ir atskirą turtą, gali savo vardu įgyti turtines bei asmenines neturtines teises ir turėti pareigas, būti ieškovais ir atsakovais teisme.

Asociacijų (visuomeninių organizacijų) tiksli klasifikacija konstitucinės teisės moksle nėra labai svarbi. Atskirų asociacijų (visuomeninių organizacijų) rūšių išskyrimas paprastai susijęs su teisinio reglamentavimo ypatumais. Valstybėje veikia įvairios asociacijos (visuomeninės organizacijos): profesinės sąjungos, verslininkų susivienijimai, menininkų organizacijos, kultūrinio pobūdžio organizacijos, mėgėjiškos draugijos, jaunimo organizacijos ir kt.

Asociacijos (visuomeninės organizacijos) atlieka įvairias funkcijas: išreiškia atskirų visuomenės sluoksnių ir grupių bendrus interesus; atkreipia valstybės valdžios ir valdymo institucijų dėmesį į šiuos interesus; skatina valdžios institucijas atsižvelgti į šiuos interesus priimant atitinkamus sprendimus; ugdo visuomenės aktyvumą ir formuoja jos nuomonę atitinkamais socialinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo klausimais; daro tam tikrą ideologinį (auklėjamąjį) poveikį visuomenei ir kt.

Demokratinėse valstybėse asociacijų (visuomeninių organizacijų) veiklos teisinis pagrindas – konstitucinė nuostata, įtvirtinanti piliečių teisę į susivienijimus. Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas šią nuostatą konstitucijoje, nustato vienodą teisinį režimą visų rūšių visuomeniniams susivienijimams ir įtvirtina laisvės jungtis į susivienijimus principą. Šis principas sudaro galimybę formuoti įvairioms socialinėms grupėms ir organizacijoms pagal jų interesus ir poreikius. Neretai įstatymų leidėjas sukonkretina šias nuostatas ir išleidžia specialius įstatymus, reglamentuojančius atskirų visuomeninių susivienijimų rūšių steigimą ir veiklą.

Šiuo metu Lietuvoje bendrieji teisiniai pagrindai, kuriais remiantis gali būti steigiamos ir veikti asociacijos (visuomeninės organizacijos), yra nustatyti Asociacijų įstatyme, priimtame 2004 m. sausio 22 dieną. Asociacijoms (visuomeninėms organizacijoms), kurių veiklą reglamentuoja kiti įstatymai, šio įstatymo nuostatos taikomos tiek, kiek jos neprieštarauja kitų įstatymų nuostatomis.

2. Asociacijų steigimo tvarka ir veiklos apribojimai

Asociacijų įstatymas apibrėžia, kad asociacija – tai savo pavadinimą turintis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus. Asociacijos pavadinime gali būti žodžiai „asociacija“, „visuomeninė organizacija“, „susivienijimas“, „konfederacija“, „sąjunga“, „draugija“ ar kiti. Asociacijos savo veiklą grindžia įstatymo nustatyta tvarka įregistruotais asociacijos įstatais, kuriuose savarankiškai nustato vidinę organizacinę struktūrą, valdymo organus ir veiklos kryptis. Bendras reikalavimas priimant asociacijų įstatus – jie negali prieštarauti Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Asociacijų įstatyme nustatytiems apribojimams.

Lietuvoje draudžiama steigti ir veikti asociacijoms, kurių tikslas arba veikimo būdai – prievarta nuversti ar pakeisti Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką arba pažeisti Lietuvos Respublikos teritorijos vientisumą, propaguoti karą ir smurtą, autoritarinį ar totalitarinį valdymą, kurstyti rasinę, religinę, socialinę nesantaiką, pažeisti žmogaus teises ir laisves, viešąją tvarką, taip pat atlikti veiksmus, prieštaraujančius Lietuvos Respublikos įstatymams ir visuotinai pripažintoms tarptautinės teisės normoms, veikti dėl kitų valstybių interesų, jeigu jie yra priešingi Lietuvos valstybės interesams. Asociacijos valdymo organai ir buveinė turi būti Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Asociacijų įstatymo 4 straipsnis apibrėžia esmines asociacijos steigimo sąlygas ir reikalavimus. Nustatyta, kad asociacijos steigėjais gali būti 18 metų sulaukę veiksniūs fiziniai asmenys ir (ar) juridiniai asmenys, sudarę asociacijos steigimo sutartį, o minimalus asociacijos steigėjų skaičius yra trys nariai. Asociacijų, kurių veikla susijusi su vaikų ir jaunimo poreikiais, nariais gali būti ir jaunesni kaip 18 metų asmenys. Už jaunesnius kaip 14 metų asmenis prašymus tapti asociacijos nariais asociacijos įstatuose nustatytam valdymo organui pateikia jų tėvai arba globėjai. Jaunesni kaip 18 metų asmenys asociacijoje gali įgyti teises ir pareigas Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Asociacijos buveinėje, taip pat asociacijos filialų ir atstovybių buveinėse turi būti visų asociacijos narių sąrašas, o su šiuo sąrašu turi teisę susipažinti kiekvienas asociacijos narys.

Steigiant asociaciją visi steigėjai privalo pasirašyti asociacijos steigimo sutartį, kurioje privalo būti nurodyta: 1) steigėjai (fizinį asmenų vardai, pavardės, asmens kodai ir adresai; juridinių asmenų pavadinimai, buveinės, kodai; steigėjų atstovų vardai ir pavardės ar pavadinimai, asmens kodai (kodai); 2) steigiamos asociacijos pavadinimas; 3) steigimo sutarties sudarymo data; 4) steigiamos asociacijos buveinė. Šioje sutartyje taip pat gali būti nurodyta: steigėjų turtiniai ir neturtiniai įsipareigojimai, jų vykdymo tvarka ir terminai; steigimo išlaidų kompensavimo tvarka; ginčų tarp steigėjų sprendimo tvarka; asmenys, kurie turi teisę atstovauti steigiamai asociacijai, jų teisės ir įgaliojimai; steigiamojo susirinkimo sušaukimo ir jo sprendimų priėmimo tvarka; kitos šiam ir kitiems įstatymams neprieštaraujančios nuostatos. Asociacijos steigėjams, iki asociacijos įregistravimo juridinių asmenų registre dienos, tenka pareiga parengti įstatų projektą ir sušaukti steigiamąjį susirinkimą, kuriame būtų priimami įstatai ir sudaromas bent vienas valdymo organas. Visus reikiamus veiksmus steigiamos asociacijos vardu atlieka steigimo sutartyje nurodytas arba steigiamojo susirinkimo įgaliotas asmuo.

Įstatymų leidėjas nustato reikalavimus įstatams, kuriais grindžiama asociacijos veikla. Asociacijų įstatymo 12 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad įstatuose turi būti numa-

tyta: 1) asociacijos pavadinimas; 2) asociacijos teisinė forma – asociacija; 3) asociacijos buveinės keitimo tvarka; 4) asociacijos veiklos tikslai, kurie turi būti apibūdinti aiškiai ir išsamiai, nurodant veiklos sritis ir rūšis; 5) asociacijos narių teisės ir pareigos; 6) stojamųjų įnašų ir narių mokesčių mokėjimo tvarka, jeigu įstatuose nėra nurodyta, kad ji bus patvirtinta atskiru dokumentu; 7) naujų narių priėmimo, narių išstojimo ir pašalinimo iš asociacijos tvarka bei sąlygos; 8) visuotinio narių susirinkimo kompetencija, sušaukimo tvarka, sprendimų priėmimo tvarka, jeigu nesudaromas kitas organas (konferencija, suvažiavimas, kongresas, asamblėja ar kt.), turintis visas visuotinio narių susirinkimo teises; 9) organas (konferencija, suvažiavimas, kongresas, asamblėja ar kt.), turintis visas ar dalį visuotinio narių susirinkimo teisių, jo kompetencija, sušaukimo atvejai ir tvarka, sprendimų priėmimo tvarka, narių dalyvavimo ir atstovavimo jiems šiame organe tvarka, jeigu toks organas sudaromas; 10) valdymo organai, jų kompetencija, kolegialaus valdymo organo, jei toks organas sudaromas, narių ir pirmininko (prezidento) skyrimo (rinkimo), atšaukimo ar sudarymo tvarka, laikotarpis, kuriam kolegialus valdymo organas sudaromas; 11) kiti kolegialūs organai, jei tokie organai sudaromi, jų kompetencija, narių ir pirmininko (prezidento) skyrimo (rinkimo), atšaukimo ar sudarymo tvarka, laikotarpis, kuriam kolegialūs organai sudaromi; 12) dokumentų ir kitos informacijos apie asociacijos veiklą pateikimo nariams tvarka, jeigu įstatuose nėra nurodyta, kad ji bus patvirtinta atskiru dokumentu; 13) pranešimų ir skelbimų paskelbimo tvarka, pagal kurią skelbiama vieša informacija; 14) filialų ir atstovybių steigimo bei jų veiklos nutraukimo tvarka; 15) asociacijos įstatų keitimo tvarka; 16) veiklos laikotarpis, jei jis yra ribotas; 17) lėšų ir pajamų naudojimo, taip pat asociacijos veiklos kontrolės tvarka. Asociacijos įstatuose gali būti numatytos ir kitos asociacijos veiklos nuostatos, jeigu jos neprieštarauja Konstitucijai, Civiliniam kodeksui, Asociacijų ar kitiems įstatymams.

Atlikus visus privalomus parengiamuosius veiksmus, asociacija teisės aktų nustatyta tvarka turi būti įregistruota juridinių asmenų registre. Asociaciją registruoti galima tada, jei sudaryta steigimo sutartis, sušauktas asociacijos steigiamasis susirinkimas, priimti asociacijos įstatai ir sudarytas bent vienas valdymo organas bei įvykdytos kitos steigimo sutartyje nustatytos prievolės. Tam, kad asociacija būtų įregistruota, juridinių asmenų registruoti pateikiama steigimo sutartis, asociacijos įstatai ir kiti Civiliniame kodekse nurodyti dokumentai. Asociacija laikoma įsteigta nuo jos įregistravimo juridinių asmenų registre. Nuo to momento asociacija įgyja juridinio asmens teises, o visi asociacijos steigėjai nuo asociacijos įregistravimo juridinių asmenų registre dienos tampa jos nariais. Nors dažniausiai asociacijos veiklos laikotarpis yra neribotas, bet jeigu jis yra ribotas, tai turi būti nurodyta juridinių asmenų registre nurodomas.

Įstatymo 16 straipsnis pateikia asociacijos veiklos ribojimų sąrašą. Asociacijai leidžiama nuosavybės ar bet kokiomis kitomis teisėmis valdomą turtą ir lėšas perleisti, užtikrinti juo prievolių įvykdymą ar kitaip apriboti savo valdymo, naudojimo ir disponavimo teises į jį tik tuo atveju, kai tuo siekiama įgyvendinti asociacijos įstatuose nustatytus veiklos tikslus (įskaitant ir labdaros, ir paramos tikslus, nustatytus įstatuose pagal Labdaros ir paramos įstatymą). Tačiau net ir paminėtais tikslais asociacijai draudžiama: 1) neatlygintiškai perduoti asociacijos turtą nuosavybėn asociacijos nariui, valdymo ir kolegialių organų nariui, asociacijoje darbo sutarties pagrindu dirbančiam asmeniui ar su jais susijusiam asmeniui, ar trečiajam asmeniui, išskyrus labdaros ar paramos tikslus, nustatytus įstatuose pagal Labdaros ir paramos įstatymą; 2) mokėti asociacijos steigėjui ar nariui išmokas iš

perviršio (pelno) dalies ar perduoti likviduojamos asociacijos turto dalį, viršijančią stojamąjį nario įnašą ar mokestį; 3) asociacijos turtą ir lėšas, įskaitant perviršį (pelną), jokia forma, išskyrus labdarą ir paramą pagal Labdaros ir paramos įstatymą, skirstyti tos asociacijos ir (ar) jos valdymo organų nariams, asociacijoje darbo sutarties pagrindu dirbantiems asmenims, išskyrus atvejus, kai yra mokamas darbo užmokestis, kitos su darbo teisiniais santykiais susijusios išmokos ir kai autorinės sutarties pagrindu mokamas autorinis atlyginimas, atlyginama už suteiktas paslaugas ar parduotas prekes; 4) suteikti paskolas, įkeisti asociacijos turtą (išskyrus atvejus, kai turtas įkeičiamas asociacijos prievolėms užtikrinti), garantuoti, laiduoti ar kitaip užtikrinti kitų asmenų prievolių įvykdymą. Ši nuostata netaikoma, kai skolinamasi iš kredito įstaigų ir kai Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys arba Lietuvos Respublikos įstatymai ar jų pagrindu priimti kiti teisės aktai numato kitaip; 5) skolintis pinigų iš asociacijos nario ar su juo susijusio asmens ir mokėti palūkanas. Ši nuostata netaikoma, kai skolinamasi iš kredito įstaigų; 6) skolintis iš kitų asmenų, mokant neprotingai dideles palūkanas; 7) pirkti prekes ir paslaugas už akivaizdžiai per didelę kainą, išskyrus atvejus, kai tokiu būdu yra suteikiama labdara asmeniui, kuris pagal Labdaros ir paramos įstatymą yra labdaros gavėjas; 8) parduoti asociacijos turtą už akivaizdžiai per mažą kainą, išskyrus atvejus, kai tokiu būdu yra suteikiama labdara asmeniui, kuris pagal Labdaros ir paramos įstatymą yra labdaros gavėjas; 9) steigti juridinį asmenį, kurio civilinė atsakomybė už juridinio asmens prievoles yra neribota, arba būti jo dalyviu; 10) vykdyti valstybės ar savivaldybių, jų institucijų ar pareigūnų bei valstybės tarnautojų viešojo administravimo funkcijas, jeigu to nenumato kiti įstatymai; 11) vykdyti profesinių sąjungų, religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų bei pagal jų kanonus, statutus ar kitas normas tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigtų juridinių asmenų, kredito unijų ir kitų juridinių asmenų, kurie yra kitos teisinės formos, funkcijas, jei šias funkcijas pagal įstatymų nuostatas gali vykdyti tik tam tikros teisinės formos juridiniai asmenys; 12) gincluoti savo narius, organizuoti jiems karinius mokymus ir steigti karinius būrius, išskyrus įstatymų numatytus atvejus. Asociacija pinigų, gautus kaip paramą, taip pat kitus negrąžintinai gautus pinigus ir kitą turtą naudoja juos davusio asmens nurodytiems tikslams, jeigu asmuo tokius tikslus nurodė. Asociacija negali priimti pinigų ar kito turto, jei duodantis asmuo nurodo juos naudoti kitiems tikslams nei yra nustatyta asociacijos įstatuose.

3. Teisinės asociacijų veiklos garantijos

Asociacijos, kaip ir politinės partijos, veikia laisvai ir savarankiškai, vadovaudamosi demokratiškumo ir viešumo principais. Visos asociacijos turi lygias teises. Asociacijų įstatymo 14 straipsnyje įtvirtinta asociacijos veiklos laisvės apsauga ir veiklos garantijos nustatant, kad valstybės ir savivaldybių institucijoms ir pareigūnams įstatymų nenumatytais atvejais ir tvarka, politinėms partijoms ir politinėms organizacijoms, kitoms organizacijoms ir asmenims draudžiama kištis į asociacijos veiklą ir į jos vidaus reikalus.

Įstatymo 3 straipsnis nustato asociacijos veiklos pagrindus, t. y. bet kuri asociacija turi veikti laikydamasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Asociacijų įstatymo ir kitų įstatymų, Vyriausybės nutarimų, kitų teisės aktų ir veiklą grįsti savo įstatais. Asociacija įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per savo valdymo organus (vienasmenius ir (ar) kolegialius). Asociacijos organų struktūra, kompetencija, sušaukimo ir sprendimų priėmimo tvarka nustatoma

asociacijos įstatuose. Asociacija turi teisę vykdyti įstatymų nedraudžiamą ūkinę komercinę veiklą, kuri neprieštaruoja jos įstatams bei veiklos tikslams ir reikalinga jos tikslams pasiekti. Numatytas draudimas steigti ir veikti asociacijoms, kurių tikslas arba veikimo būdai – prievarta nuversti ar pakeisti Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką arba pažeisti Lietuvos Respublikos teritorijos vientisumą, propaguoti karą ir smurtą, autoritarinį ar totalitarinį valdymą, kurstyti rasinę, religinę, socialinę nesantaiką, pažeisti žmogaus teises ir laisves, viešąją tvarką bei atlikti veiksmus, prieštaraujančius Lietuvos Respublikos įstatymams ir visuotinai pripažintoms tarptautinės teisės normoms, veikti dėl kitų valstybių interesų, jeigu jie yra priešingi Lietuvos valstybės interesams.

Asociacijai leidžiama nuosavybės ar bet kokiomis kitomis teisėmis valdomą turtą ir lėšas perleisti, užtikrinti juo prievolių įvykdymą ar kitaip apriboti savo valdymo, naudojimo ir disponavimo teises į jį tik tuo atveju, kai tuo siekiama įgyvendinti asociacijos įstatuose nustatytus veiklos tikslus (įskaitant ir labdaros, ir paramos tikslus, nustatytus įstatuose pagal Labdaros ir paramos įstatymą). Taip pat asociacijoms leidžiama stoti į tarptautines organizacijas, kurių tikslai ir veikla neprieštaruoja Konstitucijai, Asociacijų ar kitiems įstatymams.

Įstatymas garantuoja asociacijos nariams lygias teises dalyvauti asociacijos veikloje ir jose eiti įvairias pareigas, nesvarbu, kokio dydžio jie moka įstatuose nustatytą stojamąjį ir nario mokesį ar teikia paramą. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad konstitucinė teisė laisvai vienytis į susivienijimus yra susijusi su galimybe eiti įvairias pareigas tuose susivienijimuose; minėta galimybė yra išvestinė iš konstitucinės teisės laisvai vienytis į susivienijimus. Šių pareigų susivienijimuose tvarką nustato ne valstybė, o tik paties susivienijimo (kuris, kaip minėta, pagal Konstituciją yra autonominis viešosios valdžios atžvilgiu) vidaus tvarką reglamentuojantys aktai (įstatatai, statutai ir pan.)⁹⁰⁹. Kiekvienas asociacijos narys turi teisę dalyvauti ir balsuoti visuotiniame asociacijos narių susirinkime; naudotis asociacijos teikiamomis paslaugomis; susipažinti su asociacijos dokumentais ir gauti visą asociacijos turimą informaciją apie jos veiklą; bet kada išstoti iš asociacijos ir turėti kitas teisės aktuose bei asociacijos įstatuose nustatytas teises. Asmenims leidžiama vienu metu būti kelių asociacijų nariu.

4. Asociacijų reorganizavimas ir likvidavimas

Asociacijų pertvarkymo ir pabaigos ypatumai yra reglamentuoti Asociacijų įstatymo 17 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad asociacijos pertvarkomos, pasibaigia (reorganizuojamos ar likviduojamos) Civilinio kodekso nustatyta tvarka ir pažymima, kad vienu metu asociacija negali būti ir reorganizuojama, ir pertvarkoma. Jeigu asociacijoje lieka mažiau nei numatytas minimalus narių skaičius (t. y. mažiau nei trys nariai), per trisdešimt dienų apie tokį narių sumažėjimą asociacija turi pranešti juridinių asmenų registrai. Juridinių asmenų registro nuostatų nustatyta tvarka.

Įstatymas taip pat numato, kad likęs asociacijos turtas ir lėšos, įstatymų nustatyta tvarka patenkinus visus kreditorių reikalavimus ir asociacijos narių reikalavimus dėl asociacijos turto dalies, nevyršijančios nario stojamojo įnašo ar mokesčio, iki asociacijos išregistravimo iš juridinių asmenų registro perduodami kitam ar kitiems viešiesiems juridiniams asmenims, kuriuos nustato visuotinis narių susirinkimas ar teismas, priėmęs

⁹⁰⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

sprendimą likviduoti asociaciją.

Asociacijų įstatymas numato, kad, be kitų šiame Įstatyme ir Civiliniame kodekse nustatytų pareigų, asociacijos likvidatorius privalo:

1) viešai paskelbti asociacijos įstatuose nurodytame dienraštyje apie asociacijos likvidavimą ir pateikti juridinių asmenų registrai dokumentus, patvirtinančius sprendimą likviduoti asociaciją bei savo duomenis;

2) sudaryti likvidavimo laikotarpio pradžios finansinės būklės ataskaitą;

3) perduoti likusį asociacijos turtą šio Įstatymo nustatyta tvarka;

4) sudaryti asociacijos likvidavimo aktą. Asociacijos likvidavimo akte aprašoma likvidavimo eiga ir patvirtinama, kad atlikti visi su likvidavimu susiję veiksmai;

5) perduoti dokumentus saugoti Archyvų įstatymo nustatyta tvarka;

6) pateikti juridinių asmenų registro tvarkytojui asociacijos likvidavimo aktą ir kitus dokumentus, reikalingus asociacijai išregistruoti.